

УДК 902.21

ТРИ ЗАТОНУЛИХ СУДНА АНГЛО-ФРАНЦУЗЬКОЇ ЕСКАДРИ В РАЙОНІ ЄВПАТОРІЇ

Ластенко О.В.
президент дайв-клубу «Аратта»

Нефьодов В.В.
директор ДП «Південьгідроархеологія»
ОАСУ Інституту археології НАН України

Стаття присвячена опису трьох корабельних комплексів часів Кримської війни, що виявлені у Каламитській затоці під Євпаторією і обстежених під час підводної археологічної розвідки ДП „Південьгідроархеологія” ОАСУ Інституту археології НАН України у 2006 р. Комплекси не ідентифіковані, але належать до числа кораблів англо-французької ескадри, що загинули внаслідок шторму 14 жовтня 1854 року.

Ключові слова: *Кримська війна, англо-французька ескадра, шторм 14.11.1854.*

Після наполеонівських війн Кримська війна 1853-1856 років була наймасштабнішим військовим конфліктом у світовій історії протягом ХІХ – початку ХХ ст. Ця війна суттєво вплинула на хід історії багатьох європейських держав, які в тій чи іншій мірі виявилися втягнутими у військові й політичні події того часу.

До останнього часу місця основних подій періоду Кримської війни знаходились на території України, і саме тут збереглися пам'ятники, що свідчать про видатні події того часу. На жаль, українська держава не приділяла подіям і пам'ятникам Кримської війни належної уваги. Це стосується не лише місць бойових дій на р. Альма, під Балаклавою та Інкерманом, на р. Чорна, місць поховань російських, британських, французьких, турецьких, італійських солдатів, що загинули під Севастополем у 1854-1855 роках, але й місць загибелі кораблів.

І хоч основну масу затонулих судів – як з російського боку, так і з боку союзників, складала небойові втрати (руйнування внаслідок штормів, аварій, зіткнень, самозатоплення), сьогодні всі вони є важливим матеріальним джерелом інформації про події Кримської війни.

Протягом сезону 2006 року чорноморська експедиція (керівник загону – О. Ластенко) ДП «Південьгідроархеологія» Охоронної Археологічної Служби України Інституту археології Національної Академії наук – за активної участі дайв-клубу «Аратта» – проводила підводну археологічну розвідку в районі міста Євпаторія [1].

В результаті проведених робіт встановлено місцезнаходження декількох суден, що затонули внаслідок сильного шторму 14 листопада 1854 року (південно-східний ураган). Тоді союзники втратили понад 60 судів, у тому числі бойові кораблі та транспорти, що забезпечували постачання до Криму зброї та військового спорядження для англо-французького експедиційного корпусу.

Фото 1. Загальний вигляд місця досліджень (фото І. Резника).

Усі об'єкти розташовані на невеликій глибині в зоні морського прибою, що, звичайно, не може не впливати на стан їхньої збереженості. Залишки затонулих кораблів активно руйнуються штормами. Єдине, що їх рятує від повного знищення хвилями – занурення у ґрунт.

Крім того, ці пам'ятки зазнають значних пошкоджень та руйнації внаслідок активної діяльності підводних шукачів скарбів, озброєних сучасною технікою. Власно кажучи, інформація про місцезнаходження об'єктів була отримана через свідків роботи цих «чорних археологів».

У 2006 році було проведено археологічну розвідку трьох остовів загиблих суден.

Комплекс №1.

Остов затонулого дерев'яного корабля має довжину близько 35-40 метрів.

Зберігся киль з кільсоном, шпангоути (флортимберси), дошки зовнішньої обшивки днища корабля, залізні книці, скупчення залізного цепу та інших залізних предметів.

Фото 2. Комплекс № 1.
Шпангоути (фото І. Резника).

Фото 3. Комплекс № 1. Кільова дошка (фото І. Резника).

Під час досліджень виявлено цеглу від камбуза, залізну кришку з ручкою від посудини, що ймовірно була на камбузі, латунні та залізні шпильки від набору судна, латунні цвяхи.

4

5

6

Фото 4-6. Предмети, підняті з комплексу № 1.

Серед знахідок – фрагменти латунної обшивки дна корабля, що кріпилась за допомогою маленьких латунних цвяхів.

На одному з піднятих листів латуні виявлено клеймо англійського виробника першої половини XIX століття (фото 7-8).

Фото 7. Комплекс № 1. Фрагмент листа латуні корабельної обшивки.

Фото 8. Комплекс № 1. Клеймо англійського виробника.

За свідченнями місцевих жителів в районі описаного судового комплексу раніше знаходили корабельні гармати. Зокрема, одна бронзова гармата була витягнута на беріг у травні 2006 року. Інші речі – пістоль та фрагменти дерев'яної та латунної обшивки з клеймом (фото 9-10), були придбані відомими в Україні колекціонерами – братами Ігорем та Олексієм Шереметьєвими для свого музею Кримської війни у Балаклаві. Фото цих знахідок опубліковано в [2, с.134-135]:

Фото 9-10.

Пістоль та фрагменти обшивки з колекції братів Шереметьєвих.

Оглянуте судно було, ймовірно, військовим англійським кораблем.

Комплекс №2.

Нижня частина корпусу корабля із баластним камінням та вантажем збереглася досить добре.

Сучасна ширина днища сягає 7,7 метрів.

Довжина цього судна сягала 50-55 метрів. Судно, можливо, було французьким бойовим кораблем або, що менш імовірно, транспортом, що доставляв військові вантажі для забезпечення французького контингенту.

Фото 11. Комплекс № 2. Залізний цеп.
(фото І. Резника).

Судно зорієнтовано носом до берега. Майже горизонтальне положення корпусу на рівному піщаному ґрунті та мала глибина дозволили зробити з поверхні води детальні фотозйомки окремих ділянок комплексу. Після завершення розвідки експедиційним фотографом було зроблено панорамний план об'єкту, про що йдеться у його статті, опублікованій у цьому випуску «Підводних досліджень».

В районі грот-щогли зберігся степс та поруч, у помпових колодязях – залізні труби від корабельних помп. Поряд знаходиться залізний цеп великого розміру (фото 11).

Серед виявлених на комплексі знахідок – керамічна люлька турецького походження, фрагменти скляних пляшок XIX століття, керамічний стакан від свічника (?), латунні шпильки від набору корпусу корабля та інше (фото 12).

12

13

Фото 12-13. Предмети, підняті з Комплексу № 2.

Комплекс №3.

Залишки найбільшого за розмірами корабля. На місці знаходиться значна кількість баластного каміння, залізні книці великого розміру, дерев'яні конструкції корпусу. В кормовій частині лівий борт ліг на дно, висота якого складає 9,6 метрів. За елементами конструкції судно близько двом попереднім. Довжина цього корабля сягала 60 метрів.

Попередній огляд корабельних комплексів поки що не уможливило ідентифікації їх з жодним із відомих з письмових джерел загиблих кораблів союзників. У Довіднику Йолкіна-Курносова «Затонувшие суда Черного и Азовского морей» у цьому районі взагалі не згадується про судна часів Кримської війни, оскільки автори свідомо обмежилися кінцем XIX – XX ст. [3]. Згідно з більш повним Реєстром об'єктів підводної культурної спадщини України, започаткованого Департаментом підводної спадщини Інституту археології НАН України (керівник – С.О. Воронов), а також – з опублікованою ним «Енциклопедією морських катастроф України» під Євпаторією покояться остови п'ятнадцяти загиблих суден коаліції, у тому числі:

1) Англійський 85-гарматний вітрильний фрегат «Герцогиня Глендалоуг» (“Duchess Glendalough”). В «Енциклопедії» це судно помилково внесено двічі: перший раз як “Clendalough” (облікова картка ОПКСУ № 875-п/а, траверс р. Кача, глибина 19 м), другий раз – як “Duchess Clendalough” (облікова картка ОПКСУ № 883-п/а, північна частина Каламитської затоки, глибина 21 м) [див.: 3, с. 116, 119];

2) Англійський 61-гарматний залізний гвинтовий пароплав «Передвісник» (“Harbinger”). У британській пресі часів Кримської війни загибель транспорту не підтверджується, є згадка про його присутність в Балаклаві у 1855 р., тобто після урагану 14 листопада (ОПКСУ № 884-п/а);

3) Англійський вітрильний транспорт «Манчестер» (“Manchester”) (ОПКСУ № 885-п/а);

4) Французький 100-гарматний вітрильний лінкор «Генріх IV» (“Henry IV”); є інформація, що викинутий на мілину корпус корабля згодом був переобладнаний французами під плавбатарей (ОПКСУ № 886-п/а);

5) Французький 100-гарматний корвет «Плутон» (“Pluton”). Згідно з архівною інформацією на борту корвета на момент загибелі знаходилась значна кількість зимового одягу і провізії (ОПКСУ № 887-п/а);

6) Англійський 100-гарматний вітрильний корабель «Кюллоден» (“Qullodene”). Аварія цього судна та рятування екіпажу описані кримським письменником С.М. Сергеевим-Ценським у книзі „Севастопольская страда” (ОПКСУ № 888-п/а);

7) Англійський вітрильний транспорт «Риремус» (“Riremus”) (ОПКСУ № 889-п/а);

- 8) Англійський вітрильний транспорт «Родвел» (“Rodwel”) (ОПКСУ № 890-п/а);
- 9) Англійський вітрильний транспорт «Лорд Раглан» (“Lord Raglen”) (ОПКСУ № 891-п/а);
- 10) Англійський вітрильний транспорт «Фьюзім» (“Fuzeme”) (ОПКСУ № 892-п/а);
- 11) Англійський вітрильний транспорт № 3 (ОПКСУ № 893-п/а);
- 12) Англійський вітрильний транспорт № 53 (ОПКСУ № 894-п/а);
- 13) Англійський вітрильний транспорт № 55 (ОПКСУ № 895-п/а);
- 14) Англійський вітрильний транспорт № 61 (ОПКСУ № 896-п/а);
- 15) Англійський вітрильний транспорт № 81 (ОПКСУ № 897-п/а) [4, с.119-123].

Наведені данні є результатом архівних пошуків, практично всі зазначені об’єкти не локалізовані на місцевості та існують лише на папері. З іншого боку, останніми роками виявлені декілька неідентифікованих корабельних комплексів на кшталт тих, що були описані вище. За цих умов постає нагальна потреба у співвіднесенні архівних даних із реальними об’єктами.

14

15

Фото 14-15. Огляд дайверами корабельних комплексів (фото І.Резника).

Підводячи підсумки, зазначимо, що описані корабельні комплекси являють собою не лише наукову цінність як об'єкти археологічних досліджень, але й мають унікальний історико-культурний потенціал як пам'ятники старовинного суднобудування, безпосередньо пов'язані із подіями періоду Кримської війни.

Необхідно продовжити дослідження цих пам'яток з метою їх ідентифікації та забезпечити умови для їх охорони та подальшого збереження, в ідеалі – підйому, консервації, реставрації та музеєфікації.

Доцільно було б створити на базі піднятих кораблів музейний комплекс військово-історичного напрямку, який, без сумніву, викличе величезний інтерес не тільки як об'єкт культурної спадщини Криму, але як пам'ятник міжнародної історії. Це, у свою чергу, внесе істотний позитивний внесок у галузі збереження пам'ятників військової історії і розвиток туризму. ГО «Інститут підводних досліджень» (м. Запоріжжя) має багатий досвід і відпрацьовані методики в області вивчення, підйому, консервації і музеєфікації пам'ятників стародавнього суднобудування та готовий розглянути будь-які пропозиції з реалізації цього проекту.

Література

1. Зеленко С.М. Экспедиция ГП «Южгидроархеологии» ОАСУ Института археологии НАН Украины в районе Евпатории / С. Зеленко // В кн.: Зеленко С.М. Подводная археология Крыма. - Киев, 2008. - 272 с.
2. Крымская (Восточная) война 1853-1856 гг. Книга 1. По материалам частной коллекции семьи Шереметьевых. – К.: „София-А”, 2008. - С.134-135. („Забытые страницы истории”).
3. Елкин А.В., Курнов С.Ю. Затонувшие суда Черного и Азовского морей. Справочник / А.В.Елкин, С.Ю.Курнов. – Тольятти: «Дилит», 2003. – 105с.
4. Воронов С.О. Енциклопедія морських катастроф України: (затонулі пам'ятки антич., середньовічн. і новіт. історії: залишки міст і поселень, військ. кораблі, цивіл. судна, авіа- та бронетехніка) / С.О.Воронов. – К.: Богдана, 2008. – 848с.

Нефедов В.В., Ластенко А.В. Три затонувших судна англо-французской эскадры времен Крымской войны в районе Евпатории.

Статья посвящена описанию трех корабельных комплексов периода Крымской войны, обнаруженных в Каламитском заливе под Евпаторией и обследованных в ходе подводной археологической разведки ДП «Южгидроархеология» ОАСУ Института археологии НАН Украины в 2006 г. Комплексы не идентифицированы, но принадлежат к числу кораблей англо-французской эскадры, погибших во время шторма 14 октября 1854 года.

Ключевые слова: Крымская война, англо-французская эскадра, буря 14.11.1854.

Nefodov V.V., Lastenko A.V. Three shipwrecks of the British-French fleet of Crimean War near Evpatoriya.

The article is devoted to the description of three ship complexes of the Crimean war, discovered in Kalamita bay near Evpatoriya and inspected during the archeological expedition of «Pivdengidroarheologiya» OASU of the Institute of archaeology of the Ukrainian NAN in 2006. The complexes are unidentified, though they belong to ships of the British-French fleet, lost during a storm on October, 14, 1854.

Keywords: Crimean war, British-French fleet, storm on 14.11.1854.

Стаття отримана редакцією 05.12.10